

УДК [373.3.015.31:316.47]:7.01

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.234151>

Лілія Єр'оміна, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
Яна Забела, здобувач вищої освіти другого рівня (магістерського)
Освітньо-професійна програма: "Початкова освіта. Інклюзивна освіта"
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ВКЛЮЧЕННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

У статті порушено актуальну проблему сьогодення, що пов'язана з ситуаціями кризового стану, а саме – з соціалізацією дітей з особливими освітніми потребами. Автори визначають арт-терапію як могутній чинник особистісного розвитку, що сприяє успішному входженню особистості дитини у систему соціальних відносин. Завдяки аналізу наукових поглядів автори публікації зазначають, що саме завдяки арт-терапії можна змінити стереотипи поведінки, підвищити адаптаційні здібності, знайти компенсаторні можливості такої дитини і в кінцевому підсумку – успішно інтегрувати її у систему соціальних відносин.

Ключові слова: система соціальних відносин; арт-терапія; учні початкових класів, особливі освітні потреби; інклюзивний простір.

Лім. 6.

Liliya Yeromina, Ph.D.(Pedagogy), Senior Lecturer of the
Preschool Education and Social Work Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
Yana Zabela, Applicant for Higher Education of the Second Level (Master)
Educational and Professional Program: "Primary education. Inclusive education"
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University

INCLUSION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS INTO THE SOCIAL RELATIONS SYSTEM BY MEANS OF ART THERAPY

The article deals with an urgent problem of today, which is related to the crisis situation of some modern Ukrainian families, namely – the socialization of children with special educational needs. The authors define art therapy as a powerful factor of personal development that contributes to the successful entry of the child's personality into the system of social relations. Thanks to art therapy it is possible to change stereotypes of behavior, increase adaptive abilities, find compensatory opportunities for such a child and ultimately – successfully integrate into the system of social relations. The authors consider both forms of using elements of art therapy to be positive in the organization of social and educational work with children with special educational needs: both active (when the child independently creates creative products: drawings, sculptures) and passive (when the child "consumes" works of art, created by other people: looking at a picture, reading books, listening to music).

Regarding the therapeutic effects of the elements of art therapy – the following features are indicated: metaphorical – every creative product is a reflection of the life of the child, and family; the triad of art therapy – there is a replacement of the dyad "therapist – patient" to the triad "therapist – creative product – patient", which in general allows the child and the specialist to interact through the products of fine, performing, musical arts, etc. ; The resourcefulness of art therapy is explained by the fact that the whole process is outside the scope of the client's daily life and expands his personal experience, encouraging the child to social activity.

The article gives the examples of using of art therapy as a means of including children with special educational needs into the system of social relations (with children with speech disorders, with children with mental retardation). The effectiveness of this process is due to the effectiveness of two main mechanisms of socio-psychological corrective action: symbolism and reaction.

Keywords: elements of art therapy; art therapy; primary school students, special educational needs; inclusive space.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Внутрішній світ дитини, яка має особливі освітні потреби, є складним та різноманітним. Актуальність теми нашої статті

пояснюємо тим, що освітня система сьогодення потребує ефективних способів надання допомоги таким дітям, наприклад, у відчутті різноманіття навколишнього середовища, у пізнанні власного “Я”, у входженні до світу дорослих та повноцінному існуванні у ньому. Загальновідомо, що головна мета арт-терапії полягає у гармонізації особистості, особливо, коли маємо на увазі дітей з особливими освітніми потребами. Вважаємо, що саме арт-терапія з широким спектром практичних технік здатна допомогти дитині у входженні в систему соціальних відносин, навчити її піклуватися про своє здоров’я та взагалі розвивати власні можливості.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Тематика соціалізації дітей з особливими освітніми потребами привертає увагу вчених різних напрямів: психологів, педагогів, соціальних педагогів та ін. Актуальними для нашої статті стали дослідження закордонних учених (Р. Арнхейм, К. Берк, Д. Винникот, Дж. Морено, Я. Морено, М. Наумбург, З. Фрейд, А. Фрейд, К. Юнг та ін.); цінним є також і досвід вітчизняних науковців (О. Вознесенської, Л. Мови, А. Шилан та ін.), які у наукових здобутках мають і праці щодо значення арт-терапії для дітей з особливими освітніми потребами.

Формування мети статті. Мета викладу матеріалу полягає у дослідженні наукових поглядів щодо проблеми входження у соціум дітей з особливими потребами через використання арт-терапії для успішного їх входження у систему соціальних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглядаючи специфіку роботи з дітьми з особливими освітніми потребами варто вказати, що сьогодні в Україні розроблена й активно впроваджується Концепція розвитку інклюзивної освіти, що спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти. Відповідно до мети Концепції, одним з важливих аспектів є створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі, з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій [4].

Серед значної кількості визначень ключового поняття нашого дослідження, найбільш актуальним вважаємо розкриття поняття за Г. Олійником: поняття “діти з особливими освітніми потребами” стосується всіх дітей (вихованців, учнів), чиї освітні потреби виходять

за межі загальноприйнятої норми. Таке тлумачення акцентує увагу на важливості забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей, які мають певні особливості розвитку. Якщо говорити про те, яку категорію дітей слід вважати “з особливими освітніми потребами”, можна визначити такі категорії: “діти з обмеженими можливостями здоров’я”, діти з особливостями психофізичного розвитку”, “діти з інвалідністю” [5].

Зазначимо на потенційному полі застосування арт-терапії як засобу включення дітей з особливими освітніми потребами у систему соціальних відносин. В арт-терапії виділяють два основні механізми психологічного корекційного впливу: перший полягає у тому, що мистецтво дає змогу в особливій символічній формі реконструювати конфліктну травматичну ситуацію, і врегулювати її шляхом зміни структури на основі креативних здібностей суб’єкта; а другий механізм пов’язаний з природою естетичної реакції, що уможливило зміну дії з негативної на позитивну. Так, наприклад, у роботах О. Вознесенської та Л. Мови [1, 9] арт-терапію розглянуто як творчість та навчання (мистецтво в усі часи характеризується як унікальний спосіб передачі людського досвіду, адже саме образ набуває ознак для спілкування); як гру та як метод зцілення, що пов’язаний з гармонією духу та тіла. Серед ефективних арт-технік вчені виокремлюють такі види: предметно-тематичні ізотехніки, основою яких є зображення конкретних предметів навколишньої дійсності, зокрема людини, її взаємин з навколишніми; образно-символічні ізотехніки, представлені абстрактними, схематичними зображеннями, малювання, пов’язане з відображенням своїх емоційних станів, почуттів, абстрактних понять (“Добро”, “Радість”, “Щастя”) у вигляді образів, створених уявою дитини, і виражених у тієї або іншій графічній, живописній або техніці; медитативні ізотехніки перебувають монотонне повторення елементарних форм, заповнення ними всього листа або позначеного простору для малювання. Така техніка малювання допомагає позбутися розумової втоми і поліпшить емоційне самопочуття [3]. Щодо терапевтичних впливів елементів арт-терапії – нам імпонують такі ознаки: метафоричність – кожен творчий продукт є певним віддзеркаленням життя дитини, її сім’ї та родини; метафоричність дає змогу людині отримати внутрішню свободу, а символічна мова уможливило вираження почуттів, споглядання на власну проблему та пошук шляхів до її розв’язання; тріадичність арт-терапії –

відбувається заміна діади “терапевт – пацієнт” на тріаду “терапевт – творчий продукт – пацієнт” (за визначенням Т. Колошиної), що в загальному плані дозволяє взаємодіяти дитині і фахівцю через продукти образотворчого, сценічного, музичного мистецтва тощо; ресурсність арт-терапії пояснюється тим, що весь процес перебуває поза сферою повсякденного життя клієнта та розширює його особистісний досвід, спонукаючи дитину до дослідницької активності (відбувається контакт з власними рисами та особливостями).

Позитивним в організації соціально-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами вважаємо як активну (коли дитина самостійно створює продукти творчості: малюнки, скульптури), так і пасивну (коли дитина “споживає” художні твори, створені іншими людьми: розгляд картини, читання книг, слухання музичних творів) форми використання елементів арт-терапії. Про неоціненну роль арт-терапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є чимало досліджень, наприклад, О. Замашкіна [3] вивчала використання пальчикових ігор у реабілітаційному процесі дітей. Ефективність цього елемента арт-терапії вчена пояснює тим, що у такої групи дітей внутрішній світ переважно збіднілий, а розвиток дрібної моторики рук даної категорії дітей сприятиме пізнанню навколишнього світу, розширюючи їх світогляд завдяки появі різної палітри відчуттів [2]. Підкреслимо, що поява індивідуальних та неповторних арт-продуктів, що допомагають зробити процес входження дітей з особливими освітніми потребами у систем соціальних відносин, можлива завдяки широкому спектру художніх матеріалів. Підтвердженням нашої думки є роботи І. Садової [6], у яких акцентована ефективність арт-терапії у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами через різновид можливостей працювати з різними матеріалами (фарби, олівці, папір, фольга, пластилін, тісто, крупи, пісок тощо), що спонукають дитину бачити й відчувати, породжуючи різні емоції. Ми повністю поділяємо погляди вченої з приводу того, що саме завдяки елементам арт-терапії між творцем і художнім матеріалом відбувається динамічна взаємодія, зіткнення дитини з реальним життям.

Про користь арт-терапії для дітей з особливими потребами стверджується С. Березки, яка наголошує на актуальності казкотерапії у роботі з дітьми, які мають порушення інтелекту. Вчена підкреслює, що саме використання казкотерапії сприяє розвитку зв’язного мовлення, активізуючи словниковий запас та коригуючи пізнавальні

процеси емоційно-вольової сфери дитини. Ми повністю погоджуємося з твердженням про казки для дітей з особливими потребами, адже в останні п’ять років казкотерапію як елемент арт-терапії виділяють у ряд самостійних напрямів (використовують як метод психодіагностики (проективна діагностика, що описує цілісну картину світу особистості, її проблемні та ресурсні елементи), для психокорекції (розвиток креативності особистості як розширення спектру альтернативних рішень), як психотерапію та психологічне консультування (зцілення за допомогою казки). Цінність арт-терапії у включенні дітей з особливими освітніми потребами у систему соціальних відносин полягає в ефективному емоційному реагуванні (навіть у випадках прояву агресії), що сприяє набуттю соціально прийнятних форм; у полегшення процесу комунікації для замкнених, сором’язливих неорієнтованих на спілкування дітей з особливими освітніми потребами; у можливості невербального контакту (опосередкованого продуктом арт-терапії), що в загальному розумінні сприяє подоланню комунікативних бар’єрів і психологічних захистів; у появі арт-продукту, що підвищує рівень впевненості дітей з особливими освітніми потребами, формуючи позитивну “Я-концепцію” за рахунок соціального визнання цінності власно створеного продукту.

Так, наприклад, використання елементів арт-терапії у роботі з дітьми, які мають порушення мовлення уможливить розв’язати такі завдання, як: подолання дискомфорту стани; відволікання від низки проблем, переживань, зняття напруги та надання можливості розслабитися; розвиток творчих здібностей та відпрацювання навичок спілкування; завдяки арт-терапевтичним вправам можна розвинути почуття та емоції; користуючись широким колом методів арт-терапевтичного впливу, є можливість надати дитині та її батькам значні ресурси для повноцінного життя. Ефективність арт-терапії у роботі з дітьми, які мають порушення мовлення, визначається кількістю її напрямів: ізотерапія, лялькотерапія, піскотерапія, мандало терапія, тістопластика, музикатерапія, казкотерапія тощо. Нам імпонує думка О. Замашкіної про те, що “Початок розвитку мислення дає саме рука” [3], ось чому цінними є саме арт-терапевтичні вправи.

Доречним вважаємо вказати й на умови добору прийомів і технік арт-терапії для роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, це: врахування вікових, психофізичних особливостей дітей, рівня їх інтелектуального розвитку; обрання видів, технік і прийомів має відбуватися за

принципом простоти та ефектності; важливо, щоб весь процес і кінцевий результати були цікавими для дитини; ефективність матимуть нетрадиційні образотворчі техніки та способи виконання завдань. До складових алгоритму проведення групових арт-терапевтичних занять з дітьми, які мають порушення мовлення належить ритуал “привітання”, техніки для “розігріву”, основні техніки, ігри-нагороди та ритуал “до зустрічі”. Надамо приклад техніки “Малювання цифр та настрою”, що можна використовувати як на початку заняття, і основну техніку. Отже, мета цієї арт-техніки полягає у зниженні фізичного та емоційного напруження, у поліпшенні настрою у групі, у розвитку творчого самовираження (можна використовувати у роботі з дітьми 4–7 років). У процесі виконання цієї техніки важливо, щоб дорослі (батьки, вихователі, педагоги) супроводжували дії дітей своїм коментарями та додатковими запитаннями.

Ще одним прикладом групової арт-терапії є арт-техніка “Чарівна паличка” (за Л. Стреж). Її можна опрацювати з дітьми, починаючи з п’яти років. Мета техніки: розвиток емоційного інтелекту, зниження психоемоційного напруження, усвідомлення внутрішніх потреб, стимулювання та розвиток творчих здібностей, фантазії. Сутність вправи полягає у такому: дітям пропонуємо заплющити очі та уявити, що відтепер – вони володіють чарівною паличкою. Далі можна задавати різні питання, наприклад, “як вона у вас з’явилася?”, “Яка вона на дотик, коли ви торкаєтесь до неї?”, “Де ви її зберігаєте, коли не використовуєте?”, “Кого або що ви хочете зачарувати?”, “Що вміє ваша чарівна паличка?” тощо. Ці питання, окрім мотивації до спілкування, є вдалим діагностичним інструментом, тому напередодні проведення такої техніки рекомендуємо ретельно підготуватися. Після обговорення чарівних властивостей палички – учасники розплющують очі, адже наступним кроком їм можна запропонувати самостійно оздобити свою чарівну паличку (або розмалювати, або виготовити візерунки з пластиліну тощо). Після завершення роботи – можна обговорити з дітьми їх враження та запитати про те, що ж далі буде з їх паличкою (можливо, в когось виникне бажання обмінятися паличками або подарувати свій арт-продукт батькам).

Дещо вже традиційною вважають роботу з кінетичним піском, адже його можна стискати, трамбувати, тикати, прихлопувати, заціпувати. Так, для розвитку мовлення – у пісочниці можна проводити роботу з розширення словникового

запасу, з розвитку зв’язного мовлення і лексико-граматичних категорій. При цьому можна використовувати дрібні іграшки на певну лексичну тему. Також можна пограти і в ігри з буквами, словами, на постановку й автоматизацію звуків. Використання кінетичного піску сприяє й розвитку графомоторних навичок, що є актуальним саме для учнів початкових класів.

У контексті вивчення теми нашу увагу привернули дослідження А. Шилан, де вчений вказує на цінність метафори для соціального розвитку, та з приводу використання метафори в арт-терапевтичній роботі виокремлює 5 етапів: зародження метафоричності в контексті міфологічного мислення; перехід від міфологічного мислення до метафоричного (це відбувається у період античності); усвідомлення “двозначності” метафори, але поки що без розмежування її предметного і сутнісного компонентів (це припадає на епоху Середньовіччя, коли метафора спрямована на передачу змісту та сутності); зміна ставлення людини до метафори з позитивного на негативне відбувається на етапі Нового часу, коли символічне мислення змінюється логічним, і метафоричність стає вторинною формою знання; на сучасному етапі розвитку метафора набуває ознак моделювання дійсності, що дозволяє їй виходити в сферу наукового пізнання.

У руслі теми статті ми погоджуємося з думкою вченого з приводу широких можливостей метафори. Вважаємо, що її використання є ефективним у роботі з дітьми, які мають таку нозологію, як затримка психічного розвитку. Поняття “затримка психічного розвитку” або “Розлади психологічного розвитку” за міжнародною класифікацією хвороб – це порушення нормального темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам’ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають у своєму розвитку від прийнятних психологічних норм відповідного віку. Поняття “затримка” підкреслює тимчасовий характер відставання, що з віком долається тим успішніше, що раніше створюються адекватні умови для навчання і розвитку дітей такої категорії. За даним вчених та огляду статистики, майже у 20 % дітей на момент вступу до школи діагностують затримку психічного розвитку; близько 50 % всіх дітей не повною мірою здатні успішно засвоювати шкільну програму.

Елементи арт-терапії є дуже ефективними у роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку. Так, наприклад, щодо емоційно-особистісної сфери використання арт-терапевтичних технік є сприятливим для концентрації дитини на власних

почуттях і відчуттях, для конструктивного вираження емоцій, відчуттів, “визволення” назовні прихованих думок і почуттів, подолання агресії і негативних емоцій, прояву індивідуальності, релаксації, розвитку ініціативи, підвищення самооцінки, гармонізації емоційних станів, попередження емоційного неблагополуччя тощо. У нашій статті надамо опис використання метафори “Лінія” в арт-терапії з дітьми із затримкою психічного розвитку. Важливо пам’ятати про те, що структура занять з технік арт-графіки має три складові: вступну частину – емоційний вхід, мотивація (активація) діяльності; основну частину: етап творчого виконання арт-діяльності, етап розглядання роботи, етап вербалізації думок, почуттів, асоціацій, що виникають в результаті розглядання творчої роботи; заключну частину – емоційний вихід, що передбачає загальну рефлексію ставлення дітей до того, що відбувалося.

У роботі з лініями можна використовувати різноманітний матеріал для їх зображення, наприклад, фломастер, дріт, пластилін, шнур, нитку, намистини тощо. На початку арт-заняття потрібно проговорити з дитиною таке: як вона розуміє слово “лінія”, які бувають лінії, що між ними однаково, а чим вони не схожі. Метафорична робота з лініями може також слугувати зручним діагностичним інструментом, наприклад, дитині можна поставити такі запитання: “Чим подобається займатися цій лінії” (прямі – бігати, літати, криві (хвилясті) – плавати, ламані – стрибати, звивисті – ходити по звивистих лісовими стежками), “Що у подарунок хотіла б отримати ця лінія” або “Як ми можемо покращити настрої цієї лінії”. Потім, дитині можна запропонувати пограти у гру “Неслухняна монетка”. Завдання гри: штовхаючи монетку вперед кінчиком ручки або фломастера, пересуваємо її в протилежне місце аркуша. Монетка постійно буде вивертатися, а кінчик ручки, йдучи за нею, буде залишати після себе слід, дуже схожий на звивисту, живу лінію (ця лінія використовується в методі нейрографіки і називається нейрографічна лінія. У практиці використовують різні модифікації таких ігор, наприклад, “Світлофор”, “Лабіринти неслухняних ліній” “Влуч у ціль!”, “Забий гол!”, “Проведи доріжку!” тощо. З дітьми, які є учнями початкових класів, робота з метафорою “Лінія” може бути побудовано на основі такої бесіди: Пряма лінія. Що, крім лінії, може бути прямим? Чи може бути людина прямолінійною? Про яку людину ми так говоримо? Ти виявляв колись прямолінійність? Прямолінійним бути добре чи погано? Крива лінія. Що, крім лінії, може бути ще

покривленим? Проаналізувавши особливості використання метафори “Лінія” у роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку, ми виявили, що соціально-виховна робота з використанням арт-технік може відбуватися у три способи: як ситуаційне використання, як включення до змісту занять з емоційного розвитку та як проведення самостійних арт-занять з розвитку емоцій. Окрім терапевтичного значення, робота з метафорою “лінія” є ефективним діагностичним інструментом, адже супровід у питаннях та малювання різновиду ліній викликають інтерес та захоплення у дітей різного віку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З огляду на матеріали статті, можна впевнено стверджувати про актуальність використання арт-терапії та її окремих елементів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Більше того, в умовах сьогоденного інклюзивного освітнього простору арт-техніки стануть у нагоді як для самих дітей, так і для їх батьків та педагогів, адже їх терапевтичний вплив здатний подолати труднощі у спілкуванні та емоційному розвитку, зменшити рівень тривожності та страхів, ліквідувати вороже ставлення до навколишнього середовища та суспільства.

Представлена нами стаття не претендує на остаточне розв’язання проблеми, але є показовим прикладом того, що у звичайному, завдяки бажанню, обов’язково можна відшукати багато незвичайного. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні комплексу виховних заходів та їх впровадженні у роботу з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного простору початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська, О., Мова, Л. (2007). Арт-терапія в роботі практичного психолога. *Використання арт-технологій в освіті*. ТОВ Видавництво “Шкільний світ”. 125 с.
2. Горішна, Н. Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 65–75. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.5.
3. Замашкіна, О. Д. (2020). Пальчикова терапія: можливості застосування у реабілітації дітей з особливими потребами. ВВК 83. С. 416.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogonavchannya>
5. Олійник, Г. (2020). Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2.

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА АКсіОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УСРР В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

Ternopil-Aberdeen, С. 178–185. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.2.3>

6. Садова, І. (2017). Арт-терапія як ефективна технологія соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 1 (65), С. 272.

REFERENCES

1. Voznesenska, O. & Mova, L. (2007). Art-terapiia v roboti praktichnoho psykholoha [Art therapy in the work of a practical psychologist]. *The use of art technology in education*. 125 p. [in Ukrainian].

2. Horishna, N. (2020). Rozvytok katehorii inkluzyvna osvita u filosofsko-osvitnikh kontseptsiiakh ta suchasnomu naukovomu dyskursi [Development of the category of inclusive education in philosophical and educational concepts and modern scientific discourse]. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 65–75. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.5. [in Ukrainian].

3. Zamashkina, O. D. (2020). Palchukova terapiia: mozhlyvosti zastosuvannya u rehabilitatsii ditei z

osoblyvymy potrebamy [Finger therapy: possibilities of application in rehabilitation of children with special needs]. BBK 83. p. 416. [in Ukrainian].

4. Kontseptsiiia rozvytku inkluzyvnoi osvity (2010). [The concept of inclusive education]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogonavchannya> [in Ukrainian].

5. Oliinyk, H. (2020). Osoblyvosti sotsializatsii ditei z osoblyvymy potrebamy u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Features of socialization of children with special needs in modern Ukrainian society]. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, pp.178-185. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.2.3> [in Ukrainian].

6. Sadova, I. (2017). Art-terapiia yak efektyvna tekhnolohiia sotsializatsii ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v suchasnykh umovakh [Art therapy as an effective technology for socialization of children with special educational needs in modern conditions]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 1 (65), p. 272. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2021

УДК: 378(091):377.091“19”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228637>

Мирослав Пагута, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної та професійної освіти,
докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА АКсіОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УСРР В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена розкриттю історико-педагогічних та аксіологічних аспектів становлення та розвитку професійної освіти в УСРР в 20-х рр. ХХ ст. Показано, що розвиток професійної освіти на території УСРР означеного періоду характеризується значними аксіологічними змінами.

Встановлено, що зміст державної політики означеного періоду в галузі професійної освіти був націлений на ідеї поєднання тогочасних більшовицько-соціалістичних цінностей та ідеології з українською гуманістичною та національною традицією.

Ключові слова: професійна освіта; цінності освіти; аксіологічні аспекти професійної освіти УСРР.
Лім. 15.

Myroslav Pahuta, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Technological and Professional Science Department,
Doctoral Student of the General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**HISTORICAL, PEDAGOGICAL AND AXIOLOGICAL ASPECTS OF VOCATIONAL
EDUCATION’S DEVELOPMENT IN THE USSR IN THE 1920s**

The article is devoted to the disclosure of the historical, pedagogical and axiological aspects of the vocational education’s formation and development in the USSR in the 1920s. It is shown that the vocational education’s development in the USSR in the 1920s is characterized by significant axiological changes.

An analysis of historical, pedagogical and axiological aspects of the vocational education’s functioning and development in the USSR in the 1920s showed that one of the main goals of educational policy in general and in vocational education in particular was the creation and promotion of a single ideology and value system which manifested itself in the destruction of pre-revolutionary period’s values, anti-religious propaganda and the establishment of a materialist Bolshevik-socialist worldview.

It is established that the positive aspects of the vocational education’s development in the USSR of that